ראה – אלול

א. המ"ע דנתינת צדקה מפורשת בפרשתנו[1] "כי יהי' בך אביון גו' לא תאמץ את לבבך גו' פתוח תפתח גו'" (כמ"ש הרמב"ם[2] והחינוך[3]).

וע"פ הידוע[4] שכל הפרשיות שבתורה יש להן קשר עם הזמן שבו קורין אותן, מובן, שיש שייכות מיוחדת בין מצות הצדקה לחודש אלול – שהרי לעולם קורין פ' ראה בסמיכות לראש חודש[5] אלול (בשבת מברכים החודש אלול, או – כקביעות שנה זו (תשמ"ח) – בראש חודש אלול), כלומר, שבחודש אלול יש להרבות במצות הצדקה יותר מבשאר ימות השנה.

ויש למצוא מקור לזה מדיוק לשון הרמב"ם בהלכות תשובה[6] – בענין עשרת ימי תשובה – וז"ל:

"אע"פ שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב רמז יש בו' כלומר עורו ישינים כו' והטיבו דרכיכם כו' צריך כל אדם שיראה עצמו כו' חציו זכאי כו' עשה מצוה אחת הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות וגרם לו ולהם תשועה והצלה כו' ומפני ענין זה נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצות מראש השנה ועד יום הכפורים יתר מכל השנה, ונהגו כולם לקום בלילה בעשרה ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובכיבושין עד שיאור היום".

ומזה שהוציא הרמב"ם המנהג "להרבות בצדקה" מן הכלל ד"מעשים טובים ולעסוק במצות", ועוד זאת, שהקדימו לשאר הענינים, מוכח, דאע"פ שבימים אלו צ"ל התחזקות בכל עניני תורה ומצות, הנה לכל לראש צריכים "להרבות בצדקה".

ומזה יש ללמוד מעין זה בענין חודש אלול, כיון שהוא מעין עשרת ימי תשובה בכמה ענינים: (א) אלול הוא חודש התשובה[7], בדוגמת עשרת ימי תשובה, (ב) כמו שעשרה ימים אלו הם הכנה לה"חתימה" דיום הכפורים (כמבואר במפרשים[8], שזהו הטעם שמרבים בצדקה וכו' בימים אלו, כי "הבינוני[9] תולין אותו עד יום הכפורים אם עשה תשובה נחתם לחיים") – כמו כן כל

---

1) טו, ז ואילך.

2) סהמ"צ ומנין המצות (בריש ס' היד) מ"ע קצה. הל' מת"ע רפ"ז. ובמנין המצות הביא למקור המצוה רק הכתוב דפרשתנו (טו, ח) "פתוח תפתח". וגם בסהמ"צ ובהל' מתנות עניים זהו פסוק הא' שמביא (ועד"ז בהל"ת, הביא בסהמ"צ, מנין המצות (ל"ת רלב) והל' מת"ע (שם ה"ב) רק הכתוב ד"לא תאמץ גו'").

3) מצוה תעח, תעט.

4) של"ה חלק תושב"כ ריש פ' וישב.

5) ראש – שבו כלולים כל ימי החודש והוא מנהיג אותם (לקו"ת ר"ה נג, ד. נח, סע"א. ועוד).

6) פ"ג ה"ד.

7) בו – כ"ה בדפוסים שראיתי, אבל בכו"כ כת"י (והתימנים בתוכם) בה (ראה רמב"ם ספר המדע – ירושלים, תשכ"ד).

8) ראה מהרי"ל ריש הל' ימים נוראים. ל"ת להאריז"ל תצא עה"פ (כא, יג) ובכתה גו' ירח ימים. טוא"ח ר"ס תקפא. לקו"ת ד"ה אני לדודי (פרשתנו לב, א ואילך). ועוד.

9) ראה מרכבת המשנה להר"א אלפנדארי על הרמב"ם שם. ולמובן מהמשך לשון הרמב"ם בה"ג וד'. וראה גם לח"מ ומל"מ שם ה"ד.

10) רמב"ם שם סוף ה"ג.

חודש אלול הוא הכנה לה„כתיבה" (תחילת הדין) דראש השנה. (ג) ויתירה מזו: כל מ' יום מר"ח אלול עד אחרי יום הכפורים הם המשך וחפצא אחת של ימי תשובה, כמבואר בב"ח[11] „מקרא[12] אני לדודי ודודי לי ר"ת אלול וס"ת עולה מ' כנגד מ' יום מר"ח אלול ועד יום ה־ כפורים כי באלו מ' ימי [יום] התשובה מקובלת כו' דודו קרוב לקבל תשובה מאהבה",

דמזה מובן, שע"ד שבעשי"ת ישנו ענין מיוחד „להרבות בצדקה", כך גם בחודש אלול, שראשית ההתחזקות בעניני תומ"צ שבחודש זה צ"ל בענין הצדקה, „להרבות בצדקה". וי"ל שזה נרמז ג"כ בזה שהצירוף דשם הוי' שמאיר בחודש אלול יוצא[13] מס"ת של „וצדקה[14] תהי' לנו כי".

ויש להבין: במה שונה מצות צדקה משאר כל עניני תורה ומצות, שלכן ה־ התחזקות בחודש אלול (ועשרת ימי תשובה) היא בענין הצדקה דוקא?

ב. לכאורה י"ל — שזהו משום שנתינת הצדקה מכפרת חטא, וכמ"ש[15] וחטאך בצדקה פרוק, וכמו שהאריך אדה"ז באגה"ת[16].

ועפ"ז יש לבאר דיוק הלשון „להר־ בות בצדקה", דלכאורה ע"פ הלכה בצדקה ישנו שיעור[17]: חיוב השווה — מעשר, חומש למצוה מן המובחר, אבל לא יותר מזה, וכמ"ש הרמב"ם[18] „כל המפזר כו' אל יפזר יותר מחומש", אלא שכאן כיון שקאי בצדקה שהיא לפדיון הנפש, הרי „אין לחוש משום אל יבזבז יותר מחומש דלא מקרי בזבוז בכה"ג מאחר שעושה לפדות נפשו כו'"[19], וזהו שמדייק הרמב"ם „להרבות בצדקה" ולא קבע שיעור לצדקה זו — כי בצדקה זו אין שיעור[20].

אבל לכאורה דוחק לפרש כן, שהרי הרמב"ם מפרט המנהג „להרבות" — „ב־ צדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצות", ולא נראה לומר שיש כאן שני ענינים שונים: ריבוי צדקה בתור חלק ממעשה התשובה, וריבוי מע"ט ומצוות כדי ל־ הכריע מאזני הדין לכף זכות, ומסתבר שאינו מבאר כאן אלא בהכרעת מאזני הדין לכף זכות[21]. ושגם באותו הסוג דמעשים טובים ועסק המצות שכוונתו להכריע המאזניים לכף זכות יש הדגשה ומעלה בריבוי הצדקה.

ג. ויובן זה בהקדם דיוק הרמב"ם שם — שכתב אודות מנהג הריבוי בתפלה ותחנונים בלילה בבבא בפ"ע („ונהגו

---

11) או"ח שם סד"ה והעבירו.

12) שה"ש ו, ג.

13) משנת חסידים מס' אלול פ"א מ"ד.

14) ואתחנן ו, כה.

15) דניאל ד, כד (ושם: וחטיך).

16) פ"ג.

17) ראה רמב"ם סוף הל' ערכין וחרמין (הובא בסמוך). פיה"מ להרמב"ם פאה רפ"א. טושו"ע יו"ד ר"ס רמט.

18) סוף הל' ערכין וחרמין.

19) אגה"ת שם.

20) ולהעיר מלשון הרמב"ם לעיל (פ"ב ה"ד) „ועושה צדקה כפי כחו". אבל שם המדובר ב„דרכי התשובה", הנהגת בע"ת לאחרי שכבר עשה תשובה. ועצ"ע.

21) ודוחק לפרש שכל סיום הלכה זו „ומפני ענין זה נהגו כו' להרבות בצדקה ובמעשים טובים כו'" תוכנו רק ענין התשובה (שמדבר אודותה בסוף ה"ג לפנ"ז „והבינוני תולין אותו עד יום הכפורים אם עשה תשובה נחתם לחיים") — כי אז הול"ל (ע"ד לשון הרמ"א ואדה"ז — או"ח סתר"ג) „ויש לכל אדם לחפש ולפשפש (ולמשמש) במעשיו ולשוב מהם בעשי"ת".

כולם לקום בלילה וכו'") – דלכאורה הול"ל בבבא אחת, "להרבות בצדקה וכו' ולקום בלילה וכו'".

ויש לומר הביאור בזה:

בכללות קבלת צרכי האדם מהקב"ה ישנם שני אופנים, וכדאיתא בגמ'[22] עה"פ[23] "שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה", "כל העולם כולו נזונין בצדקה והם נזונין בזרוע": א) "כל העולם" מקבלים צרכיהם מהקב"ה רק בתורת צדקה וחסד השם, ולא בזכות שבידם, כי אינם ראוים לזה מצד מעשיהם, ב) צדיקים "נזונין בזרוע, בזכות שבידם וקרי להו רחוקים מצדקתו של הקב"ה"[24], כי נזונים בזכות מעשיהם הטובים.

ובעבודת ה', שני אופנים אלו הם (בכללות) בהתאם להחילוק בין תפלה ועסק התורה ומצוות: ענין התפלה הוא בקשה ותחנון, "תחנונים ידבר רש"[25], שהקב"ה ירחם עליו וימלא משאלותיו אף שאינו ראוי לכך, ובלשון חז"ל[26] "מתנת חנם": אבל על ידי עסק התורה ומצות מקבל האדם את צרכיו (לא בתור צדקה, אלא) ע"פ דין, כמו שהובטחנו בתורה[27] "אם בחוקותי תלכו ואת מצותי תשמרו גו' ונתתי גשמיכם בעתם גו'"[28].

ועפ"ז, כשהקב"ה דן את האדם, ו"שוקלין זכיות האדם ועונותיו"[29], הרי הדעת נותנת שכשדנים אותו לזכות אין זה מפני רחמים וצדקה, אלא לפי מצבו[30].

ולכן הוי אמינא, שבעשרת ימי תשובה צ"ל עיקר ההדגשה על הוספה במצוות ומע"ט כדי לזכות בדין, ואין מקום לבקשת רחמים, שיהי' "בצדקה", לפנים משורת הדין.

[ואע"פ שבענין תפלה מצינו ש"אע"פ שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם"[31] – זה מתאים רק בנוגע לתפלה ובקשה, שאין צריכים לתבוע מאת הקב"ה כ"א לבקש מאתו ית'[32], בדרך מתנת חנם (אף שיכולים לתלות במעשיהם הטובים)[33]. משא"כ כשהמדובר בדין, שהקב"ה שוקל זכיות האדם כו' ושופט אותו ע"פ מעשיו, אין מקום לערב בזה בקשת רחמים וצדקה כו'[34].]

---

22) ברכות יז, ריש ע"ב.

23) ישעי' מו, יב.

24) פרש"י שם ד"ה והם נזונין.

25) משלי יח, כג.

26) ספרי ודב"ר ר"פ ואתחנן. פרש"י שם.

27) ר"פ בחוקותי.

28) ולהעיר מביאור הרמב"ם בהל' תשובה (פ"ט) ע"ד היעודים גשמיים שבתורה.

29) ל' הרמב"ם שם פ"ג ה"ג.

30) ואף שכללות ענין התשובה הוא מרחמיו וחסדיו של הקב"ה ולא משורת הדין (ראה חבור התשובה להמאירי מאמר א' פ"א (ובפירושו לאבות פ"ג מי"ח). עיקרים מ"ד פכ"ה. וכמו שאומרים כמ"פ בסליחות, ופשיטא בשייכות להתשובה בכל שנה ושנה – ראה אגה"ת פי"א) – הרי נת"ל שבהלכה זו, שהרמב"ם כותב "ומפני ענין זה נהגו כל בית ישראל להרבות כו'" כהמשך ישר ל"יראה עצמו .. חציו זכאי כו'" משמע שכאן אין המדובר (רק על ענין התשובה), אלא על הדין והמשפט, והוא מכריע א"ע (ממצב של שקול) לכף זכות.

31) ל' רש"י ר"פ ואתחנן. וראה ספרי ודב"ר שם. וראה בהנסמן בהערה 33.

32) וראה שו"ע אדה"ז או"ח סצ"ח ס"ה.

33) ראה בארוכה לקו"ש חכ"ד ע' 29 ואילך.

34) דמטעם זה אומרים בעשרה ימים אלו המלך הקדוש ולא הא-ל הקדוש, המלך המשפט ולא מלך אוהב צדקה ומשפט, "לפי שבימים הללו הקב"ה מראה מלכותו לשפוט את העולם" (שו"ע אדה"ז או"ח סתקפ"ב ס"א, מרש"י ברכות יב, ריש ע"ב). ואם אמר מלך אוהב צדקה ומשפט במקום המלך המשפט ונזכר לאחר שסיים תפלתו י"א דחוזר לראש התפלה "משום דיש הפרש בין מלך אוהב

וקמ"ל הרמב"ם, שנוסף על המנהג להרבות בעניני זכות (צדקה ומע"ט ו־מצוות) נהגו ישראל גם „לקום בלילה . . ולהתפלל . . בדברי תחנונים . . עד שיאור היום"[35]. וי"ל שזה גופא שזוכים בדין ע"פ שורת הדין הוה בגדר „צדקה" מלמעלה, לפי שאין מעשה בני אדם (הנבראים) תופסים מקום אצלו ית' (כמש"נ[36] „אם צדקת מה תתן לו גו'"), ועוד זאת, שגם עשיית מעשים טובים (על ידי האדם) היא בכוחו של הקב"ה, כמש"נ[37] „מי הקדימני ואשלם גו'"[38]. ולכן זה גופא שהקב"ה (משפיל את עצמו כביכול ו)דן את האדם ומחשיב את מעשיו הטובים לזכותו משום כך בדין, ה"ז חסד וצדקה מאתו ית' וצריך ע"ז תחנונים כו'.

ולכן חילק הרמב"ם מנהגים אלו בב' בבות, כי הם שני ענינים נפרדים ב־פעולתם של ישראל לזכות בדין: בבא הא' הם הדברים שבנ"י עושים כדי להכריע כף המאזניים, ובבא הב' – התפלה ותחנונים, כי בשביל זה גופא שדברים אלו יכריעו לכף זכות זקוקים לרחמי הקב"ה כנ"ל.

[ויש לומר, שזהו גם הטעם לשינוי הלשון בשתי הבבות – בבבא הא' „נהגו כל בית ישראל", ובבבא הב' „נהגו כולם" – דמשמע קצת, דענין הב' מה שנהגו לקום כו' היא הנהגה פשוטה לכולם, יותר מענין הא'[39]. וע"פ הנ"ל מובן, כי בקשת רחמים הוא שייך לכאו"א מישראל, גם אלה שלא הוסיפו (כ"כ) במצות ומעשים טובים (שלא היו יכולים להוסיף וכיו"ב), ולאידך גם אלה שהוסיפו במצות ומעשים טובים יתר מכל השנה נוהגים להוסיף בבקשת רחמים („דברי תחנונים"), כי גם הם צריכים לידע ולהרגיש שזכותם בדין היא בגדר צדקתו של הקב"ה, שצריכים לבקשות ותחנונים על זה].

ובזה יש לבאר גם מה שהוציא הרמב"ם בבבא הא' „ולהרבות בצדקה" מן הכלל, והקדימו לשאר הענינים – כי בריבוי הצדקה מודגש ג"כ שהאדם מרגיש שצריך לזכות בדין רק מחמת צדקתו של הקב"ה, שלכן מרבה בצדקה כדי שהקב"ה יתנהג עמו ג"כ באופן של צדקה מדה כנגד מדה. כלומר, זה שהאדם מרגיש שכל מה שזוכה מלמעלה הוי בגדר צדקה ומתנת חנם צריך להתבטא לא רק בתפלתו, אלא גם ב־מעשיו שכוונתם הטיית כף המאזניים של הדין לטובה ע"פ הדין, גם בהם צריך להדגיש שזהו לפנים משורת הדין כלפי מעלה.

ד. ביאור השייכות ד„צדקה" לה־משפט דר"ה בעומק יותר (וע"פ פנימיות הענינים):

בהגדרת מהות העבודה של ראש השנה ארז"ל[40] שאמר הקב"ה „אמרו לפני

צדקה ומשפט להמלך המשפט דבכל השנה הצדקה עיקר ולכך הקדימוהו למשפט אבל בימים הללו המשפט עיקר ולכך אין מזכירין צדקה כלל" (שו"ע אדה"ז שם ס"ב, מט"ז או"ח סקי"ח סק"ב).

35) דדוחק לומר שכוונתו בזה (רק) לענין התשובה והצעקה (ראה רמב"ם לעיל פ"ב ה"ו. ובמגדל עוז כאן) או וידוי ובקשת מחילה דא"כ הו"ל להקדימו תחילה, לפני זה ש„נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים כו'".

36) איוב לה, ז.

37) איוב מא, ג. ויק"ר פכ"ז, ב.

38) דכללות הענין דבאתעדל"ת אתעדל"ע הוא רק מפני שכן עלה ברצונו ית' (לקו"ת שמע"צ פג, ב. שה"ש יב, א. ועוד. וראה בארוכה המשך ר"ה תש"ג פ"ו ואילך. לקו"ש חכ"ד שם. וש"נ).

39) אף שאולי יש לומר שכאן מקצר בלשונו וכ' „ונהגו כולם", היינו „כל בית ישראל".

40) ר"ה טז, א. לד, ב.

בר"ה מלכיות זכרונות ושופרות, מלכיות כדי שתמליכוני עליכם, זכרונות כדי שיעלה זכרוניכם לפני לטובה, ובמה בשופר".

ועל פי זה נת' בכ"מ, שעיקר עבודת ראש השנה היא הכתרת הקב"ה למלך על ישראל ("שתמליכוני עליכם")[41], וע"ז למלך על העולם כולו.

ואין זה סתירה להמפורש שר"ה ויוהכ"פ הם ימי הדין, כי תרווייהו איתנהו בי': מצד הקב"ה, אמיתית תוכנם של ימים אלה הוא שמכתירים אותו למלך, דבר הנוגע בעיקר (כביכול) להקב"ה, וכהלשון "אמרו לפני כו' כדי שתמליכוני עליכם", שהקב"ה מבקש זה מבנ"י, כי זהו דבר הנוגע לו: ומצד הנבראים, וכפי שהקב"ה כביכול השפיל את עצמו להיות יושב ודן כל באי ה־עולם, הרי הם ימי דין ומשפט ששוקלין זכיות האדם ועונותיו.

ולפי זה י"ל דזה שצריך להיות ריבוי במע"ט וכו' הוא מצד הענין הב' שבימים אלה, אבל מצד הקב"ה עצמו, כמו שהוא למעלה מלהיות מלך על עם, הרי אין מקום בכלל לדין ומשפט של העם, שזהו דוקא כאשר יושב על כסא מלכותו ודן את העם. ובכדי לפעול ענין זה שהקב"ה ישפיל עצמו להיות מלך על עם, ה"ז על ידי שנרגש אצל העם ביטולם השלם, שגם כאשר מצד "חשבון" הזכיות וה־עונות האדם הוא צדיק וזוכה בדין (ופשיטא שעשה תשובה כדבעי), מ"מ הרי הוא מתפלל בתחנונים, ויתירה מזו, הוא מרבה בצדקה, בכדי לזכות לצדקתו של הקב"ה – שזה מביא "שתמליכוני עליכם"[42].

ה. כשם שהוא בהדגשה וב"היכל המלך"[43] בעשרת ימי תשובה, עד"ז הוא בזעיר אנפין (ב"שדה"[43]) גם בהעבודה ד־חודש הרחמים והסליחות – חודש אלול, שגם בו ישנם ב' ענינים אלו:

מצד אחד הרי הוא חודש הרחמים והסליחות עד ש"יש מי שמרבין לומר סליחות ותחנונים מר"ח אלול ואילך"[44] (בדוגמת דברי הרמב"ם לעשרת ימי תשובה), ומאידך גיסא זה נוגע לזכות בדין. וכמודגש בלשון הטור[45] "וכל המוסיף לבקש רחמים זכות הוא לו", דלכאורה ה"ז תרתי דסתרי, דבקשת רחמים תוכנה שאף שאין לו זכיות מבקש שהקב"ה ירחם עליו, שהוא ההיפך ד"זכות הוא לו". אלא שהדרך לזכות בימים אלו היא על ידי שנרגש אצלו שתמיד זקוק לבקש רחמים מאת הקב"ה שיתן לו צדקה ומתנת חנם.

וכן לאידך גיסא, שגם בזה שמוסיפים בהעבודה דתשובה ומע"ט [כמשנ"ת כמ"פ[46] הרמז לזה – שבר"ת ד"אלול"

---

41) ראה רס"ג (הובא באבודרהם) שענין ה־ראשון במצות תק"ש הוא "שאנו ממליכים עלינו את הבורא". וראה לקו"ש ח"ד (ע' 1146 ואילך. ע' 1354 ואילך. וש"נ). ובכ"מ.

42) וי"ל שזוהי השייכות לתחילת ההלכה (ד') ברמב"ם שכ' "אע"פ שתק"ש בר"ה גזירת הכתוב רמז יש בו כו'" – ענין התשובה, שמה שהקדים הרמב"ם "גזירת הכתוב", ענין שלמעלה מטעם, הוא לפי שאמיתית ענין תק"ש הוא הענין דתמליכוני עליכם, השייך ל"נתאווה הקב"ה", שלמעלה מטעם (כמשנ"ת במ"א – ראה לקו"ש ח"ד ע' 124).

43) ראה לקו"ת פרשתנו ד"ה אני לדודי (לב, ב ואילך) – נת' בלקו"ש ח"ד ס"ע 1342 ואילך. ועוד.

44) ל' הטור או"ח ר"ס תקפא. וראה גם חבור התשובה להמאירי (מאמר ב' פ"א). אבודרהם בסדר תפלת ר"ה. ועוד.

45) או"ח שם.

46) ראה לקו"ש ח"ב ע' 396. ח"ט ע' 299. ובכ"מ.

נרמזים כל שלשת העמודים דתורה עבודה וגמ״ח, וכן עבודת התשובה וענין הגאולה] — בזה גופא צריכה להיות ההקדמה דלהרבות בצדקה, כמרומז (כנ״ל ס״א) בהצירוף דשם הוי׳ של חודש אלול, היוצא מס״ת „וצדקה תהי׳ לנו כי״.

ועל ידי הנהגה זו, זוכה כל אחד להכתב ולהחתם בספרן של צדיקים גמורים, ועד שלפני ר״ה יודעים שהם זוכים בדין — לכתיבה וחתימה טובה לשנה טובה ומתוקה בטוב הנראה והנגלה.

(משיחת ו׳ תשרי תשל״ח)